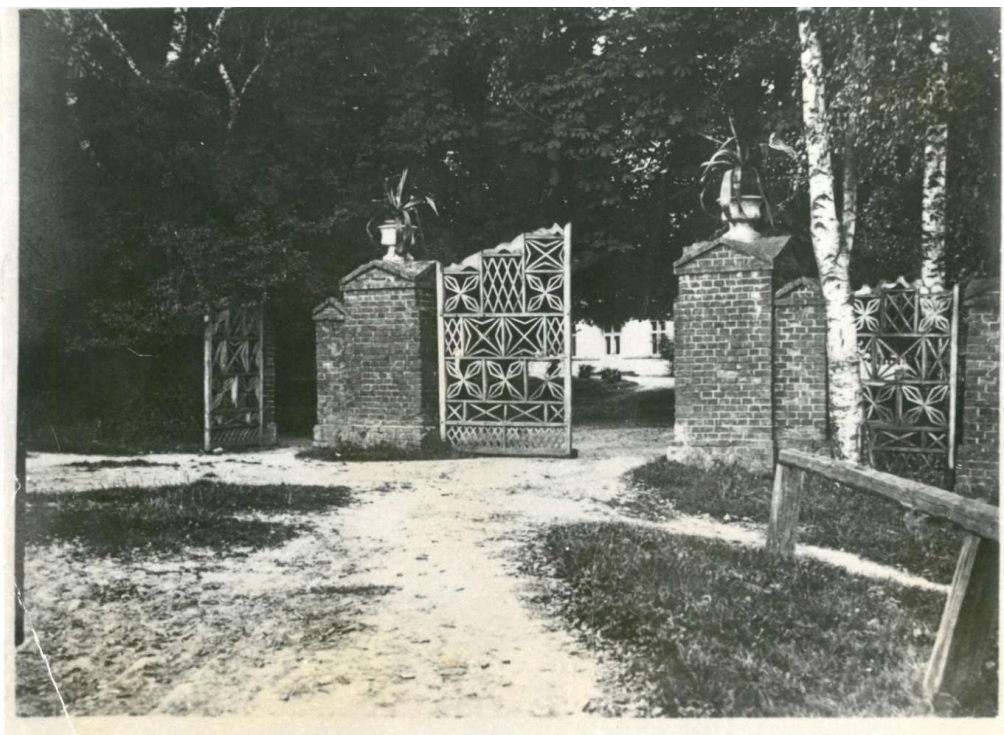

6. ANALIZA STANU ZACHOWANIA

Znając stan istniejący założenia oraz jego pierwotny dawny układ można przeprowadzić badanie stanu zachowania oryginalnej substancji budującej założenie. Jest to bowiem najważniejszy składnik istniejącego założenia i tak naprawdę to właśnie on podlega ochronie konserwatorskiej. Dlatego też analiza stopnia zachowania jest jednym z najważniejszych badań, bo daje odpowiedź jaka część z historycznego układu przetrwała do dziś i określa kierunki dalszych działań. Przegląd form przestrzennych i stopień ich zachowania przedstawiony zostanie na zdjęciach archiwalnych i odpowiadających im ujęciem zdjęć współczesnych.

Zestawienie ze zdjęciami datowanymi na rok 1908:

1.

Nie zachowała się brama, ani ogrodzenie z siatki o oczkach w kształcie rombów. Nie istnieje również kolisty podjazd z gazonem. Pojawiły się naleciałości w postaci współczesnej nawierzchni asfaltowej, znaku drogowego oraz słupów elektrycznych.

2.

Czysta przestrzeń trawnika przy południowej elewacji dworu została zajęta przez powojenne nasadzenia lip. W przekształconej formie istnieje kolisty klomb kwiatowy. Nie zachował się układ komunikacyjny ani nasadzenia ozdobne w bezpośredniej bliskości półkolistego spocznika.

Ponadto zauważalny jest problem parkowania samochodów bezpośrednio przy elewacji dworu.

3.

Przestrzeń trawnika z klombem tortowym przy południowej elewacji dworu została zajęta przez powojenne nasadzenia lip i kolistą rabatę z bukszpanu i róż. Nie zachowała się nawierzchnia i układ dróg w tej części założenia. W przekształconej formie istnieje kolisty klomb kwiatowy. Nie zachował się układ komunikacyjny ani nasadzenia ozdobne w bezpośredniej bliskości półkolistego spocznika.

4.

Nie zachował się układ drogowy, ani podział wnętrza parkowego na Pleasure Ground i otaczającą łąkę kwietną. Nie zachowały się nasadzenia roślinne – m.in. charakterystyczne drzewo o zwartej

¹ Zdjęcie w: Spychaj Hanna, Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758, datowane na 1984 rok

koronie i kulistym kształcie. W ich miejsce pojawiły się drzewa posadzone później przez właścicieli oraz jako naleciałości lat powojennych i przypadkowej gospodarki założeniem.

5.

Nie zachował się układ nawierzchni w tej części parku. Nie zachowały się ponadto rośliny – drzewo o zwartej kulistej koronie oraz drzewo iglaste. Ponadto nie zachowały się pnącza przy wejściu do dworu.

Ze względu na publiczny charakter budynku konieczne było wykonanie pochylni dla niepełnosprawnych oraz likwidacja schodów wejściowych.

6.

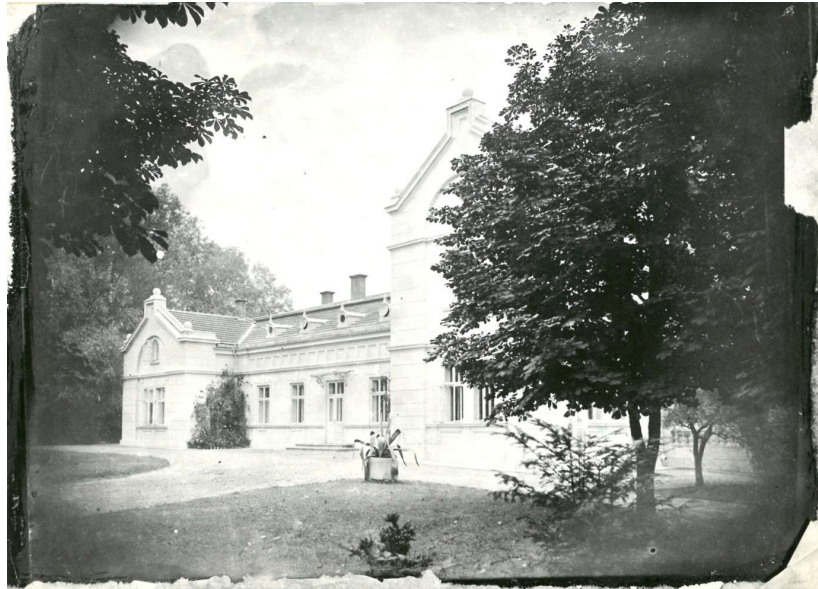
Nie zachował się układ drogowy, ani nasadzenia widoczne na historycznym zdjęciu; w tym charakterystycznego drzewa o zwartej kulistej koronie (przypuszczalnie formowanego klonu polnego) oraz róż sztamowych.

Ponadto całkowicie zamknięte zostało przez współczesne nasadzenia otwarcie widokowe w otaczający krajobraz na południe od założenia.

Ze względu na publiczny charakter budynku przekształceniu uległo wejście na taras - konieczne było wykonanie pochylni dla niepełnosprawnych oraz likwidacja schodów wejściowych.

7.

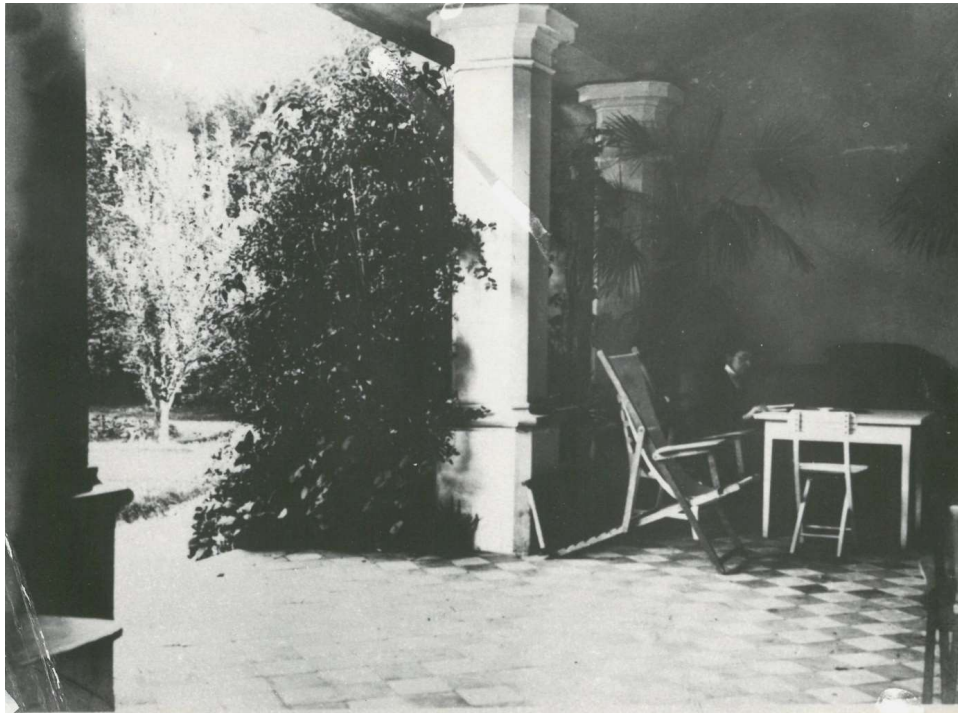
² Zdjęcie w: Spychaj Hanna, Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758, datowane na 1984 rok

Nie zachował się układ komunikacyjny tej części założenia. Z dawnego kolistego dziedzińca zajezdnego z powiązaniem komunikacyjnym z oficyną powstał współcześnie duży plac wysypany drobnym tłuczniem. Służy on za parking dla użytkowników budynku dworu i oficyny.

Nie zachowały się ponadto rośliny z kompozycji parku – kasztanowiec, iglicznia, pnącza przy elewacji dworu ani donica z agawą.

Zestawienie ze zdjęciami datowanymi na rok 1923:

8.

Zmianie uległo zarówno zagospodarowanie samego tarasu jak i jego bezpośredniego otoczenia. Teras pozostaje opustoszały i brak na nim roślin ozdobnych i mebli ogrodowych. Natomiast w bezpośrednim otoczeniu zniknęły pnącza przy wejściu na taras i drzewo formy kolumnowej rosnące nieopodal na gazonie.

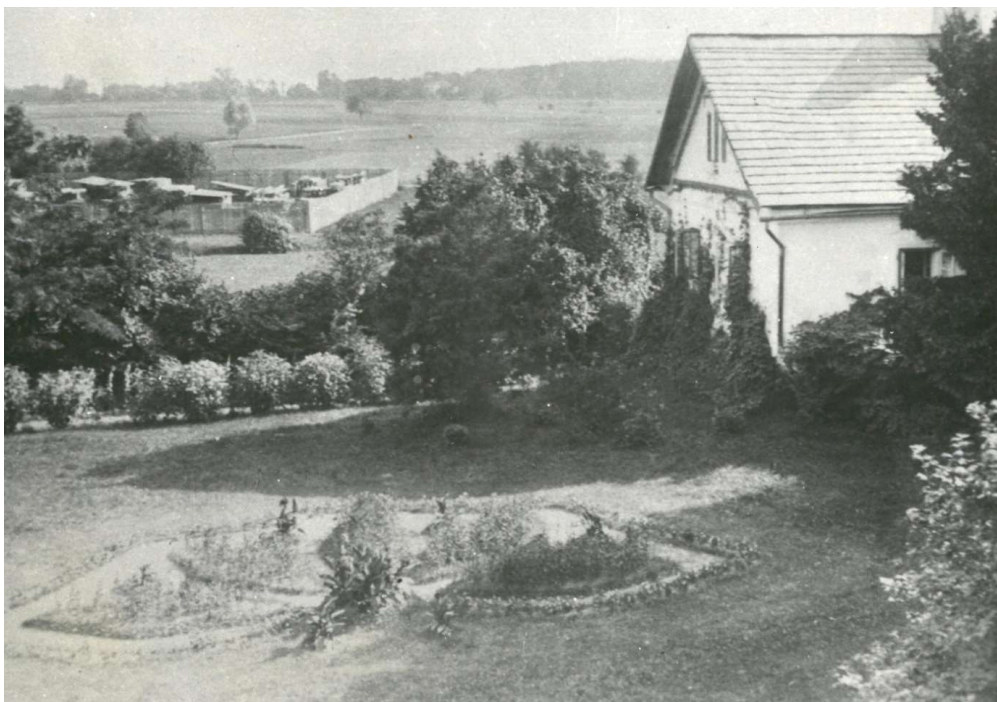
9.

Podobnie jak przy poprzednim zdjęciu widoczny jest brak zagospodarowania tarasu elementami użytkowymi w postaci mebli ogrodowych. Zniknęły również pnącza posadzone oryginalnie po obu stronach wejścia do dworu.

Ponadto wydaje się, że dużo bujniejsza była roślinność zamykająca widok z tarasu w kierunku północnym.

10.

Zdjęcie z tarasu I piętra przy południowej elewacji dworu przedstawia całe wnętrze parkowe pomiędzy dworem a oficyną oraz dawne otwarcie widokowe w otaczający krajobraz pól i łąk wsi Niwiska.

Obecnie zauważalne jest duże przekształcenie tego obszaru w stosunku do jego historycznej formy. Miejsce secesyjnego klombu kwiatowego w kształcie motyla zajął pastisz klombu w postaci różanki otoczonej obrzeżem z bukszpanu. Ograniczona została przestrzeń wnętrza przez wprowadzenie współczesnych nasadzeń lip i pojawienie się samosiewu robinii białej. Drzewa te zamknęły też całkowicie historyczne otwarcie widokowe.

Nie zachowała się droga prowadząca od południa do oficyny okolona rzędowo krzewami. Ponadto nie zachował się tartak parowy należący do Hupki widoczny na fotografii historycznej.

11.

Tak jak wspomniano przy poprzedniej ilustracji przekształceniu uległo wnętrze przy południowej elewacji dworu. Kolejne zmiany widoczne są na zdjęciach powyżej.

Nie zachowało się wyposażenie tarasu w meble ogrodowe i liczne donice z roślinami ozdobnymi. Nie zachowało się również drzewo iglaste o zwartym pokroju (prawdopodobnie cyprysik), którego fragment widoczny jest za filarem na pierwszym planie zdjęcia historycznego.

12.

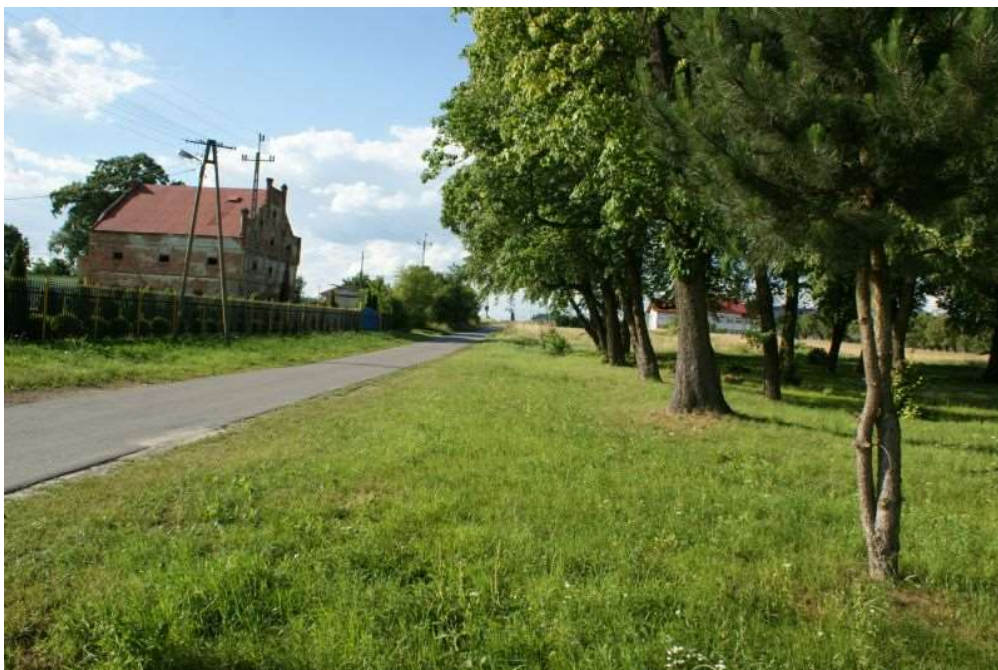
³ Zdjęcie w: Spychaj Hanna, Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758, datowane na 1984 rok

Nie zachował się układ komunikacyjny. Nie istnieje również charakterystyczne drzewo formy kolumnowej. Pojawiły się natomiast nowe nasadzenia w postaci liniowego obsadzenia z grabu pospolitego.

W stosunku do zdjęcia z roku 1984 obecnie widoczna pozytywna zmiana w postaci odtworzenia detalu architektonicznego dworu w postaci tralek na tarasach i półokrągłego spocznika z dwoma biegami schodów.

13.

Zdjęcia ukazują obszar pomiędzy częścią rezydencjonalną założenia a folwarkiem. W stosunku do stanu historycznego nastąpiła znacząca zmiana w postaci wybudowania drogi o asfaltowej nawierzchni z trawiastym obrzeżem. Zniknęło ogrodzenie parku, drewniane wyгородzenie z brzoźami wewnątrz oraz budynek stajni. W złym stanie technicznym znajduje się historyczny spichlerz.

Pojawiły się bardzo silnie przekształcające krajobraz słupy trakcji elektrycznej oraz współczesne ogrodzenie zamykające teren dawnego folwarku.

Zestawienie z alianckim zdjęciem lotniczym z 5 maja 1944 roku
14.

Zespół dworsko – parkowy w Niwiskach jest zachowany stosunkowo dobrze. Przede wszystkim jego granice pozostały niemal niezmienione. Odłączony został jedynie pas terenu, we wschodniej części dawnego założenia, o zmiennej szerokości – od 35 m na północy do 65 m na południu. Pas dawniej

zajęty pod sad i uprawy warzywne obecnie częściowo jest we władaniu osób prywatnych, częściowo został użyty pod powstanie budynków użyteczności publicznej – Urzędu Gminy i Ośrodka Zdrowia.

Układ przestrzenny, poza kilkoma zmianami w postaci:

- ogrodzenia na podmurówce Urzędu Gminy
- budynku garaży,
- wygrodzenia oficyny i zagospodarowania części jej otoczenia jako ogródka przydomowego
- nowych nasadzeń roślinnych
- nowych, obcych stylistycznie drobnych elementów zagospodarowania jak plastikowe kosze na śmieci, ławki
- nowych dysharmonicznych elementów w postaci agresywnych wizualnie słupów trakcji napowietrznej

został zachowany. Szczególnie cenne jest zachowanie w stosunkowo dobrym stanie starodrzewu parkowego.

Całkowitemu zatarciu uległ układ komunikacyjny, a przez to zatart się podział funkcjonalny i przestrzenny.

Poza analizą materiału ikonograficznego, wykonano analizę porównawczą dokumentacji opracowanych przez lata dla założenia w Niwiskach, poczynając od Ewidencji zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, opracowanej przez Hannę Spychaj w 1984 roku, przez Projekt zagospodarowania Parku w Niwiskach (woj. rzeszowskie) - projekt techniczny szaty roślinnej, projekt gospodarki drzewostanem oraz projekt techniczny dróg i placów, opracowany przez Joannę Sajdakowską w 1987 roku, aż po Inwentaryzację drzewostanu Zabytkowego Parku w Niwiskach, autorstwa Krystyny Nowosiad - Sobańskiej z 2004 roku. Skonfrontowano je również z przekazami ustnymi mieszkanki Niwisk:

Pani Maria Krajewska, zamieszkała Niwiska 432, wspomina o:

- alejowym nasadzeniu z klonów kulistych wzdłuż drogi dojazdowej do dworu
- posadzeniu sadu w 1947 roku
- dużej ilości leszczyn na obrzeżu parku
- 2 ziemiankach (piwnicach) do przechowywania zbiorów z warzywnika (tam gdzie obecnie jest sad)
- zastosowaniu w parku następujących roślin: śnieguliczki białej, bzów, pigwowca, jaśminowca, żylistków szorstkich, trzmieliny, głogów, leszczyn i igliczni trójcierniowej
- tym, że pamięta kuliste drzewo przy wschodniej elewacji dworu jako żywo żółte (efekt jesienny?)

Pani Stanisława Jezuwid, zamieszkała Niwiska 469, wspomina o tym, że:

- wojsko radzieckie wycięło z parku wiele cennych drzew, które później posłużyły za opał

Pani Maria Kasza, zamieszkała Niwiska 7, opowiedziała o tym, że:

- wzdłuż drogi dojazdowej do dworu rosły alejowo posadzone klony kuliste
  - na terenie obecnego sadu znajdował się warzywnik
  - przy oficynie znajdowały się inspekty, a część oficyny była szklarnią, oranżerią?
  - od południa i od północy od strony warzywnika otaczał park płot drewniany na podmurówce z cegły
- Dzięki temu porównaniu uznano, że naturalistyczny układ przestrzenny parku w Niwiskach oparty był na roślinności. Nie wiadomo bowiem nic na temat jakiegokolwiek programu rzeźbiarskiego, natomiast wszyscy respondenci wspominają o bogatym składzie gatunkowych nasadzeń. Można na tej podstawie wnioskować, że elementy roślinne odegrały zasadniczą rolę w kształtowaniu urody założenia w Niwiskach. Z porównania wynika również, że zubożeniu uległ skład gatunkowy i ilościowy nasadzeń. Wynikiem analizy jest zestawienie brakujących roślin przedstawione na mapie sytuacyjno – wysokościowej.

Drzewa i układy roślinne (klomby) oznaczone zostały czerwonymi kółkami.

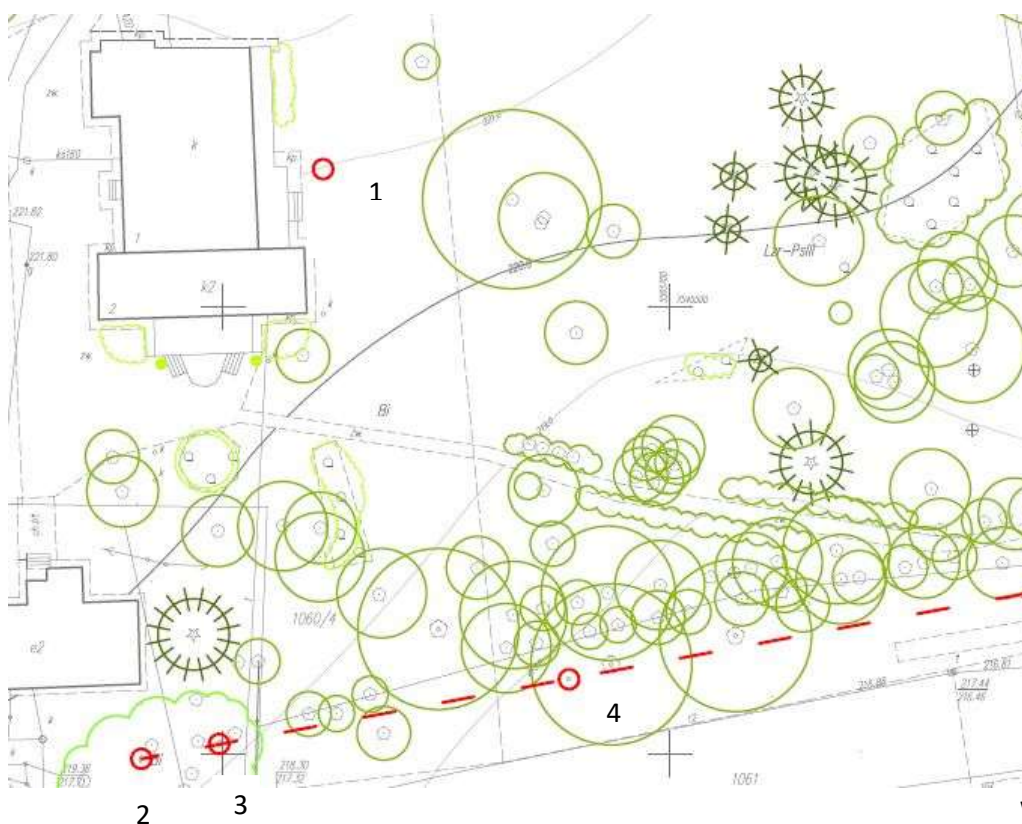

7. BADANIA DODATKOWE

Przy wykonywaniu inwentaryzacji dendrologicznej i ogólnej inwentaryzacji terenu wykonano dodatkowo kilka niewielkich sondażu archeologicznych. Poniżej zamieszczono mapkę z geodezyjnie naniesioną lokalizacją wykopów. Miejsca te oznaczone są czerwonymi kółkami.

Wykop nr 1 wykonano w pobliżu wschodniej elewacji dworu dla potwierdzenia istnienia tutaj nawierzchni mineralnej. Na głębokości około 20 cm znaleziono warstwę drobnych, jasnych otoczków – prawdopodobnie podbudowę alejki ogrodowej. (zdjęcia 7.1, 7.2 i 7.3)

Pozostałe trzy wykopy wykonano dla potwierdzenia istnienia ogrodzenia wzdłuż południowej granicy parku. Wykopy nr 2,3,4 potwierdziły istnienie podmurówki ogrodzenia ze sztachet wykonanej z czerwonej cegły. Szerokość podmurówki wynosi około 40 cm. Najlepiej zachowaną podmurówkę znaleziono w wykopie 2 (zdjęcie 7.4) i 3 (zdjęcie 7.5 i 7.6). W wykopie 4 (zdjęcie 7.7 i 7.8) znaleziono jedynie pozostałości pokruszonych cegieł. Respondentki z Niwisk wymienione w rozdziale Kwerendy wspominały o powojennym procederze rozkradania cegieł z ogrodzenia. Wykonane wykopy wyznaczyły linię dawnego ogrodzenia zaznaczoną na rysunku czerwoną przerywaną linią.

Wykop 1

7.1

7.2

7.3

Wykop 2

7.4

Wykop 3

7.5

7.6

Wykop 4

7.7

7.8

8. PROGRAM KONSERWATORSKI

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji dendrologicznej, zebranych materiałów historycznych i wykonanych analiz przedstawia się program działań konserwatorskich mający na celu możliwie jak najdokładniejsze odtworzenie znanego układu kompozycyjnego z I połowy XX wieku przy dostosowaniu go do pełnienia nowej funkcji – Szkoły Muzycznej oraz Gminnego Ośrodka Kultury z Biblioteką.

Układ funkcjonalno –przestrzenny:

- przewiduje się stworzenie stref:
  - reprezentacyjnej – przed dworem i oficyną
  - reprezentacyjno – rekreacyjnej w części parkowej, na wschód od dworu
  - reprezentacyjno – koncertowej we wnętrzu parkowym przy południowej elewacji dworu
  - parkingowej – w pobliżu istniejącego parkingu i na północ od sadu
  - wypoczynkowo – piknikowej w sadzie
  - kawiarnianej – przy wschodniej części południowej elewacji oficyny i w jej piwnicy

Układ komunikacyjny:

- przewiduje się odtworzenie układu komunikacyjnego znanego z alianckiego zdjęcia lotniczego z 1944 roku z wyprowadzeniem funkcji parkowania samochodów poza bezpośredni obręb parku
- przewiduje się możliwość awaryjnego wjazdu samochodów na kolisty dziedziniec zjazdny w celu np. wyładunku czy załadunku ciężkich instrumentów, jednak nie przewiduje się funkcji parkowania
- przewiduje się dostawy do kawiarni w oficynie z dojazdem od kolistego dziedzińca i dowozem wózkami przy wschodniej elewacji oficyny
- przewiduje się powiązania komunikacyjne pomiędzy nowoprojektowanymi parkingami a oficyną i dworem
- na terenie parku, dziedzińca zjazdowego i sadu planuje się nawierzchnię z kruszywa mineralnego o jasnobieżowym kolorze (np. gotowe mieszanki HanseGrand czy HanzaVia)
- na terenie sadu planuje się wykonanie kolistych placów pod ustawienie drewnianych altan ogrodowych o prostej formie i pod plac z miejscem na ognisko

Układ zieleni:

- planuje się wykonanie wycinki drzew kolidujących z układem kompozycyjnym i w złym stanie zdrowotnym, na podstawie projektu gospodarki drzewostanem zatwierdzonego przez WUOZ w Przemyślu z delegaturą w Rzeszowie
- planuje się nasadzenia odtworzeniowe drzew, które rozpoznano w trakcie wykonywania analizy zachowania
- planuje się wzbogacenie parku o warstwę krzewów ozdobnych z epoki
- planuje się odtworzenie kwietnika tortowego
- planuje się wprowadzenie kratownic pod pnącza i samych roślin na budynek współczesnych garaży gminnych

Wyposażenie:

- planuje się wprowadzenie drewnianych ławek parkowych w typie ogrodu angielskiego w kolorze białym

- planuje się wprowadzenie współczesnego nieinwazyjnego wizualnie oświetlenia w części zajezdnej przed dworem i oficyną (ze względu na funkcję budynków) i iluminacji budynku
- planuje się zakup drewnianych składanych krzesel/foteli ogrodowych w białym kolorze (w typie mebli widocznych na archiwalnych zdjęciach na tarasie przy wschodniej elewacji dworu) do wystawiania wokół klombu tortowego w czasie koncertów plenerowych organizowanych na południowym tarasie dworu
- planuje się założenie blokad/kontroli wjazdu na dziedziniec zajezdny i przy wejściu do sadu
- planuje się ustawienie koszy na śmieci o współczesnej formie i wysokiej estetyce w pobliżu wejść do budynków
- planuje się ustawienie tablicy informacyjnej przy wejściu do alei grabowej od strony budynku gminy (bokiem do alejki pieszej, tak by nie przestonić widoku)
- planuje się ustawienie ozdobnych donic drewnianych pomalowanych na biało na dziedzińcu zajezdnym i przy wejściach do budynków
- planuje się zakup 3 dużych drewnianych altan ogrodowych o prostej formie do ustawienia na kolistych placach w sadzie

Prace rozbiórkowe:

- likwidacja całej traktacji napowietrznej i przeniesienie sieci pod ziemię (UWAGA: te prace należy koniecznie wykonać przed wszelkimi pracami ogrodniczymi i drogowymi ponieważ wykopy zniweczą efekt rewaloryzacji jeśli zostaną wykonane post factum)
- planuje się likwidację współczesnego ogrodzenia Urzędu Gminy wraz z podmurówką od strony alei grabowej i wzdłuż rowu melioracyjnego (do decyzji Urzędu likwidacja całości ogrodzenia)
- zaleca się likwidację opasek wokół budynków wykonanych z ahistorycznej fazowanej kostki betonowej i zastąpienie jej bądź dużymi płytami kamiennymi w jasnym kolorze, bądź betonowymi